

14857

14857

KUNGL. UNIVERSITETETS BIBLIOTEK

UPPSALA

Landsmålsarkivet

Gästrikland

Hille sn

Wendin, Vivi, 1941

ULMA:s frögel. M. 25 jaktens och
frölets betydelse för hushållningen.

246.4c

14857

x037

1.
Svar på frågelista M. 25 jaktens och fiskets
betydelse för hushållningen
I Allmänna uppgifter.

Hille m
Gärbyland.

Såväl jakt och fiske
har haft stor betydelse för folk-
hushållning i Hille. Vissa trakter
såsom Trödje och Öyvata tycks
ha haft en ymerligen rik
tillgång på fisk och vilt. Men
även i de andra byarna jagade
och fiskade bönderna. I Östlät-
fors fanns tillvätt praktiskt taget
inga järvägande bönder, och
bruksarbetarna hade varken tid
eller tillfälle att jaga på brukets
skogar.

Där betraktas inte heller jakt-

ULMA 14857. Vivi Wendin. 1941
GST. HILLE
Frgl. M 25

2.
V ten som oundertligt arbete. X
"Ja tacka för då! Skogsvakt-
samm o bukspraktion o hans följk
jaga ju. Buksfölköt had ju ingo
värke bedör. Då va ju ingö rikket
ärbelö o spring mä bössa ist
då va bävö släv, o va då
män som gjord då, feck då
ste i smyg. (G. H.)

Trots den stora betydelsen
jakten hade bedrevs den i regel
endast som binnäring och vid
vissa gårdar jagade man inte
alls.

"Då va olika, om dörr
had då där intressö o spring mä
bössa. Ten del gårdar gjord dörr då

ake.

"Här i gån har då äldre fimm
en bössa." (B.P.)

/ Fisket bedrevs även som
binäring i de flesta byarna. Un-
darslag utgör Hargstjär och Tiggön,
där det kunde bedrivas som
* huvudnäring. *

Likvärd blev ju jakt och
fiske av stor betydelse för firmarna,
som kom som nybyggare till
Stille skogsbakter.

"Skarvsjöpelbös stamföräld-
rar va firmar o dönn kom o
bröt ägvr lito mark för o få skog
bäckakar o unnör linn lara
dönn leva av jakt o fiskö." (Z.ä)

4.

Hur stor betydelse den hade
för hilleborna i allmänhet fram-
går av nedanstående yttrande.

"jäkter va viktör pro den kin-
do tåra dom ja tåra pro gäbrakaröl
si. dom for o jäga mykter pro
den kin. (S. 7.)

"da va viktet pro den
kin. dom sprang ma bösa jämt
or idel. man söna der som
for o tånta sprang jämt dom
förföd for or ännar o minst
fek dom. man ha fardes vilt
pro den kin ska ja säga.
da va so da vinta om a,
o örtupans kom ärra in
pro gen o gäka, o ad ha ha

2.

5
Såge slut ha berättat om Guldömmar
o int på att man tog för mycke
för ha jek int. hävar o fägs va
da i jekst ma. föjfa hävar
got ja do ja var en stor or
o ho va dräkter so ho
had fyra ängar i va, so da
vat fem i et skot, men so
har ja Guld mäsvi ma hävar
i min dar ma" (G.O.)

"ja, int jagä döm väl
ellö firka mer, dä dä vart nöd
är precis, utan den sän va
van o spring mä bössa - jämt hon
sprang dä han had ti. Men dä
där ärö, 1868 var dä vist dä vart sän
missvärt, dä had döm ett

ULMA 14857. Vivi Wendin. 1941

GST. HILLE

Frgl. M 25

6
helt vis fullt må särmört här
nör o då krök han må o
döm tyckt han va go må"
(E.O.)

I byar, som, låg nära
arbäget från Gefle & ex. Trödje,
tog man i stor utsträckning
reda på jaktbygd på gårdar.
Men ju närmare Gefle man kom,
desto vanligare var det, att
man sålde det i Gefle. Fägel och
dybikt ansågs i allmänhet för fint
för bönderna. x

x
"Döm tog då te stany, int
dög fölke te o lag te sömmt (hare
och fägel). döm va allt so nöggd
o få sälj då." (A.H.)

17
"Dörr såld mest, dörr an-
sig, då kull va för firmt o äta
för dörr." (Ja)

"Dörr va gla o få så e
stant så dörr såld då te hotell
o så i stann."

Fisker användes i stor
utsträckning i det egna husvärdet.
Skömming såldes likväl och säl-
des hos grosshandlare i Sefle. Övern
lak och rik såldes i Sefle. Detta
gäller husbefolkningen. Förriga
byar fiskade man endast till
husbehov. X

"Ja ve salta o sålde te
grosshandlare i stann, mest skömm-
ning oso rik, men rikern

tog slut, senn döm böja mä döm
 hä finnrysjörö. Men för salda o
 säld döm mytts rik, o på vintern
 lag ve lannät o tog lax. Ja minns
 ja feck 160 kr för en lax en gång. Men
 så räckt han övör hela dragbäl-
 kern mä, då jag drog hemmar. (L.N)

"Ja vet hä farrdos fiska-
 re i Karri mä, flere lyckor. Ä
 va två Grällbor, Axel o Yarne.
 Döm had bra o egna igalar.
 O döm had skutör o for se
 nörlan utanför Härrösann o
 fiska. O döm bodd i fiskarbo-
 mingar öppra dämnör. Oso kun-
 na döm bo på skutan mä.
 O, då for döm öppra dämnör

ULMA 14857. Vivi Wendin. 1941

GST. HILLE

Frgl. M 25

o fiska. Men däm böt te sä
fisk mä är rörlänningar. däm
laska skubörö mä salt o sämt
o tog mä sä o böt." (L. N.)

Någon regelbunden jakt
på prälsbärande djur förekom in-
te, men man sköt dem ju,
då man fick tillfälle, då ju
skinnet gav en god uträkning.

"Söm märd jaga däm
ju, om däm feck kofällo o
säld te buntmakvarro i starr.
Döm feck ju bra betalt ämma
te 50-75 kr." (A. H.)

"Märd o när sköt döm
om, döm kom åt o säld i
starr. Döm kunna ju få ämma

ULMA 14857. Vivi Wendin. 1941
GST. HILLE
Frgl. M 25

de 125 kr. för ett skinn. "(y. ä)

I regel hade man den uppfattningen, att vem som helst fick jaga var som helst. Orr- och fjäderjakten ägde framför allt rum under lektiderna. Man bydde sig ofta in de ens om om djuren voro dräktiga.

"da fändes inna rågångar på den tin, utan var som helst had rat o ga soss hela skögen. men den kända ha sina tider, fast den kända gut jirrens fast den va dräk-
ten o på or-^{fjäderjakt} ~~not~~ jek den jemt.
i juli börja den gästa ännu-
ar." (E. O)

ULMA 14857. Vivi Wendin. 1941
GST. HILLE
Fgl. M 25

" & va bärö e biten si prä
värn da fåglarö had bo i ord-
ning som dönn höll opp. Int
brydd man så om nå rågångar
int. & va int roga prä den
lin. På den lin fanns e djur.
& har bive sämmör nu ren
de vart så att man int får
jaga övörallt. Avvunnsjukan
har etts opp dönn "A. H."

Numera anser man
dock i allmänhet att fjurrhytte
är ohederligt.

II jaktens betydelse.

Boordjurslammen har
länge varit i avtagande och
några särskilda jaktfärder för

126.
att jaga sådana har därför knappast förekommit, efter vad man nu kan minnas.

Enstaka djur av björn, varg och bo har dock ibland förekommit och skjutits.

" för hundra val fändes. de va et var den had björn. o färfar han han got vägar nändarfär häns ve gän" (3 Trödje) (S.M.)

Man rygger, att den sista björnen sköts på 1860-talet.

Man berättar, att man då betraktade björnköttet såsom matnyttigt och att det var gott men fullt och mörkt i färger.

En del mindre rovdjur
 har förekommit i rikligare mängd
 och jagades för skinnets skull.
 s. ex. mård, räv och utter. Övern
 grävling jagades för skinnets skull.
 Grävling skinnets användes till
 väsklock. Man tog då framför
 allt det mörk- och vitrandiga
 skinnets från grävlingens huvud.
 Övern sälskinn användes till
 väsklock.

Skorror bydde man
 sig däremot inte om att
 skjuta.

"dom for o drog uter
 eter skindragens. o fek dom
 enäter i näts do va dom

ULMA 14857. Vivi Wendin. 1941
 GST. HILLE
 Frgl. M 25

nsagd ska ja säga." (A. H.)

ymfr även sid. 9!

Man gick inte heller regelbundet på jakt för att samla matförråd, utan man gick då man hade tid. Men det hände att man kunde vara ute på jakt flera dagar i sträck.

"Ja, dom slog så ihop våra stycken; som Ol-Esson o Simdal o far minn, dom buka gå upp i hallmurr oso jock dom örvör hela skogön o då låg i kolar-kojör o fåbostugör."

Man tog också gärna bässan med sig, om man hade något annat ärendet till

ULMA 14857. Vivi Wendin. 1941

GST. HILLE

Frgl. M 25

2

skogs.

De mest nyttiga djur man
framför allt jagade var hare
och fågel.

Utom bössar använde
man sig av svaror och brannar
för att skaffa vilt.

"Döm svarar mycket
kravar o fåglar; o söm kravar
döm yringör ju opp gaddar
o då satt ve opp svaror i
samma där gaddar o då
fartra döm o strör så." (A.H.)

Man svarade även en
småfågel, som man kallar
dumskalla. Den såldes som korras
"brannar = giller" "gaddar = spår"

ULMA 14857. Vivi Wendin. 1941
GST. HILLE
Frgl. M 25

fågel i Seftle.

När man svarade, dessa
jaglar, gjorde man svaren av
lagel och fäste den vid ett långt
spö och föde svaren över fågelns
huvad och drog till.

Som kramsfågel såldes
även ridersvansar. Däremot
ansåg man domherrar för
fullständigt odugliga till
människofoäda.

Ridersvansarna köts

x i allmänhet. x

Älgjakten ägnade man
sig inte mycket åt i äldre tider.
Men under senare år, har man
gått på älgjakt under den lov-

ULMA 14857. Vivi Wendin. 1941
GST. HILLE
Frgl. M 25

17
higa tidern. Herrar från Lefle
och Orvällfors kunde ävens un-
der äldre tider jaga älg.
"Älg? Näe, då sköt
däm int myckö på den linn. Ja
vet int hur då var skapa. Men
då var så myckö vilt på den
linn, så däm sköt int sän-
na. Men ve säg hela hjordar
på skogen iblann, men
int föll då äss in o skju-
ta." (A. H.)

Villebräcken bars i re-
gel hem.

"ve feck b^ördas (flera
bördor)

I regel såldes det mesta

av viltbrädden och hur man
tillredde det om man någons gång
åst det har visat sig omöjligt att
utbröna.

"Då va'nt för vanligt folk int,
då va för fint."

Ympf. även sid 6!

III Fiskets betydelse

Fisken brade för det
egna kosthållet en ännu större
betydelse är jaktens. Fisken be-
dres både av fattiga och väl-
bärgade bönder. I Trödje kan
man märka, att det bedres regel-
bundet för att tillföra hushållet
ett icke föraktligt födoämne.

"Ja, fisken gjord d'om"

allmänt. Döm för på skötsjön,
 som döm sa. O drog rot
 gjord döm. O här var då så
 att döm had fiskeverkar;
 Va gärd skull ha en sämn.
 Viert hemmannummör va
 delat o då för döm varan-
 nan dag. Oso dela döm oyr
 fisker i två högar på gärn oso
 lag döm en fisk imellan oso
 sa döm: "Skä du tra huvvö
 ellö stjärt O sa döm huvvö,
 feuk döm högar, som huvvö
 va vänt ut"

"döm drog rot o lag
 Götar"

De fiskslag man fram-

ULMA 14857. Vivi Wendin. 1941
 GST. HILLE
 Frgl. M 25

för allt fångade var mört och
strömming. Men även gädda
abbörö, lax, sik och lake har
fångats. X

Lake dog man ofta. D. o. s.
man klubbade den med en yxstram-
mare då det var blankis.

Gäddor kunde man skju-
ta.

Fisker sortades eller
saltades ned. Mört lax och
gädda voro de vanligaste fiske-
slagen vilka lagrades genom
torkning. Men även andra
fiskslag såsom sik och abborre
torkades. Fisker rensades och
sedan trädde man en pinne

ULMA 14857. Vivi Wendin. 1941
GST. HILLE
Frgl. M 25

genom gälllocken, och därpå
 sack man in pinner i spring
 orna mellan limmeslockarna
 på en södervägg, och fisker
 fick sol- och lufttorka. Törr-
mört var en vanlig rätt hos
 såväl fattig som rik. X

"Nog åt dörr fisk alle
 lörmört. Morfar åt lörmört
 så då nog röm kvast ur
 kalen är ben på, ar. O strömming
 åt man. Man skull ha 7 luggor
 till öga på strömmingsturvo. Nog
 fandes då fisk alle. Dörr sa
 att svältdörr (skörbjugg) slut
 här."

När man skulle äta Törr-

ULMA 14857. Vivi Wendin. 1941
 GST. HILLE
 Frgl. M 25

fisk la man den fört i vatten
så att den mykna opp bitö,
sedan kunde man antingen
koka eller gläcka den.

Brener äts alltid av
smärfisk.

Skämmingen förvarades
genom nedsalning.

"Ja, nog har ja väre
mä o salta skämming. Men
dä var en konst hä mä skä
ja säga. Man skull helst gör
dä ve rjon. Fört skull har
blolakas. Dä tog man o lag
döm i mä käril o had på bitö
salt o vatten eller kurrer man
ha nämn stäklaka o dä tog

ULMA 14857. Vivi Wendin. 1941
GST. HILLE
Frgl. M 25

man hit sämn o grädd ut
 mä myckö vatten. Så skull han
 ligga så nä dygn. O renn skull
 han gälas. Oso skull han saltas.
 O ren var ä o ha an prä
 stömnings kaggan. O då vart hä
 varlevis myckö stäklaka övör,
 sämn änn kunna ha o blota-
 ka i nästa gång. Döm då stöm-
 mingskagganö skull man gör
 jälv mä. O ren var ä o ha hag-
 ganö o far yöväger te stän
 o säl te grasshandlanö. Men
 hä va roga så man int hämnd
 bort stömnings. Ja vet en gång
 bevrd döm 70 tunnör i yör
 för han va förstörd. "(L.N.)"

ULMA 14857. Vivi Wendin. 1941

GST. HILLE

Frgl. M 25

Mann saltade äress för eget
behov. Glörskt eller kokt saltströming
var en vanlig rätt i de flesta hus-
x håll. x

Lagesmänn. Anna Hillgren f. i Oyrata
1859. Brita Persson Mårdäng f. i Oyrata
1856. Petrus Rosentvist Trödje f. 1890.
Lars Nystöm f. i Trödje 1851. Olof
Jansson f. i Mårdäng 1889. Johan
Åhröm f. i Åbyggeby 1863. y. G. Hill-
man Orlåttfors f. i Okelbo 1854. in-
flyttad till Orlåttfors 1860. Skinn
Jansson Trödje f. 1887. Erik Olsson
Trödje f. 1862?. A. Hillman Valbo f.
i Oyrata Hille 1867.

Mackmyra den 23. 7. 1941
Vivi Wendin

ULMA 14857. Vivi Wendin. 1941
GST. HILLE
Frgl. M 25